

UOT 334.012

İNFORMASIYANIN MÜHAFİZƏSİ BİZNESİN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

¹OSMANOV İLQAR OSMAN oğlu

²BAXŞƏLİYEVƏ TAVAT MƏDƏT qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-müəllim, 2-operator

ilqarosmanov1975@mail.ru

Açar sözlər: iqtisadi təhlükəsizlik, biznesin təhlükəsizliyi, informasiya təhlükəsizliyi, hesablama sistemi, davamlı inkişaf

İqtisadi təhlükəsizlik sistemində biznesin təhlükəsizlik problemləri mühüm yer tutur. Biznesin təhlükəsizliyi hüquqi, inzibati, təşkilati-idarəetmə, mühəndis-texniki, tərbiyəvi, xüsusi tədbirləri özündə birləşdirir. Onların kompleks tətbiqi riski mümkün qədər daha aşağı səviyyəyə azaltmaqda sahibkara kömək edir ki, o biznes fəaliyyətində baş verə biləcək riskləri mümkün qədər aşağı səviyyəyə endirə bilsin. Biznes fəaliyyəti inkişaf etdikcə onun informasiya təhlükəsizliyinin təminatı problemi aktuallaşır. İnformasiya təhlükəsizliyi dövlət və iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələri üçün aktualdır. İnformasiya təhlükəsizliyi müasir biznesin əsas prioritetlərindən biridir. Çünki bu sahədə pozuntular istənilən şirkətin işi üçün fəlakətli nəticələrə səbəb olur. Müasir dövrdə yüksək informasiya texnologiyalarından istifadə bir tərəfdən müəssisə və təşkilatların fəaliyyətində mühüm üstünlüklər təmin edir, digər tərəfdən isə neqativ nəticələrə gətirib çıxarır. İnformasiya təhlükəsizliyinə təhdidlərin nəticələri iqtisadi ziyan, ekoloji fəlakətlər və hətta həyat itkisi ola bilər. Buna görə informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi yollarını araşdırmaq, bu sahədə riskləri zərərsizləşdirmək və zərərin azaldılması yollarını tapmaq mühüm vəzifə kimi qarşıya qoyulmalıdır.

Məlumdur ki, biznesin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi – mümkün itkilərin qabağını almaq və müəssisənin hazırkı anda və gələcəkdə iqtisadi təhlükəsizliyinin maksimal səviyyəsinə çatmaq məqsədilə onun funksional tərkib hissələrinin reallaşdırılması prosesidir. Hazırkı dövrdə müəssisənin davamlı və maksimal səmərəli fəaliyyətinin, biznesin gələcəkdə yüksək inkişafı potensialının təmin edilməsi mühafizə tədbirləri kompleksinin həyata keçirilməsinin əsas məqsədidir. Kompleks mühafizə tədbirlərinin həyata keçirilməsinin başlıca məqsədi müəssisənin hazırkı vaxtda dayanıqlı və maksimum effektiv fəaliyyətini və gələcəkdə biznesin inkişafının yüksək potensialını təmin etməkdir. Firmalarda biznesin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün xüsusi bölmələr yaradıla və kompleks mühafizə tədbirləri işlənilib hazırlana bilər.

Bazar münasibətlərinin inkişafı yeni biznes fəaliyyət növlərinin yaranmasına və hər şeydən əvvəl informasiya biznesi ilə məşğul olan firmaların yaranmasına, informasiya və hesablama proseslərini avtomatlaşdıran proqram məhsullarının yayılmasına səbəb olmuşdur. Biznes fəaliyyəti müxtəlif informasiya axınlarının alınması, yığılması, saxlanması, emalı və istifadəsi ilə sıx bağlıdır. Müasir biznesdə, müəssisənin xarici mühitində təklif olunan imkanlar haqqında informasiyanı daha səmərəli toplayan, emal edən və istifadə edən qalib gəlir. Biznesin informasiya təhlükəsizliyi sistemi məlumat sahibləri və istifadəçilərinin maraqlarını qorumaq üçün təsirli bir vasitədir. Müasir məlumatların emalı və ötürülməsi sistemlərində informasiya təhlükəsizliyini və məlumatların qorunmasını təmin etmək üçün tədbirlər dəsti olduqca genişdir. Vahid məlumat qoruma sisteminin dizaynında əsas mərhələlərdən biri mümkün təhlükələrin və məlumatların yayılması kanallarının müəyyənləşdirilməsidir. Həm də müəssisənin fəaliyyətini təhlil etmək, bölmələrdən keçən məlumat axınlarını öyrənmək, məxfi məlumatların siyahısını tərtib etmək lazımdır. İnformasiya sistemlərində

informasiyanın mühafizəsi probleminə proqram və aparat vasitələrinin mühafizəsi problemi ilə birlikdə baxılması məqsədəuyğun hesab edilir, çünki informasiya sistemlərinin fəaliyyət mühitinin əsasını proqram və aparat vasitələri təşkil edirlər. Proqram və verilənlərin mühafizəsi üçün mövcud olan üsul və vasitələr verilənlər bazası proqramları və verilənlər bazasında saxlanan verilənlər üçün də tətbiq edilə bilər. Mühafizə sisteminin qurulma prinsiplərini və hesablama sisteminin müxtəlif komponentlərinin imkanlarını yaxşı bilməklə, informasiya sistemlərinin zəif yerlərini qiymətləndirmək və məxfi informasiyanın mühafizəsini yaxşı təşkil etmək olar. Şəbəkə rejimi kompüterlərdən istifadə edilmənin ümumi halı olduğundan, informasiyanın mühafizəsi probleminə baxarkən, adətən, kompüterlər arasında şəbəkə əlaqələrinin olması nəzərə alınır [4].

Şəkil. *Biznesin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətləri*

Hesablama sisteminin keyfiyyətli mühafizəsini təmin etmək üçün təkcə onun yerləşdiyi binanın mühafizəsini təşkil etmək və proqram mühafizə vasitələri qurmaq kifayət deyil. Hesablama sisteminin mühafizəsinin təşkilinə onun strukturuna, həll olunan məsələlərə, mühafizənin məqsədinə və imkanlarına uyğun kompleks yanaşma tələb olunur.

Cədvəl.

Mühafizəsinə ehtiyac duyulan informasiyalar

Sənaye informasiyası	Kommersiya informasiyası
- elmi kəşflərin, patentlərin işlənməsi və tərtibi mərhələsində onlar haqqında informasiya; - konstruktor sənədləşməsi; - hər hansı qurğunun elektron sxemi; -elektron hesablama maşınının proqram təminatı; - xörəyin hazırlanma resepti; - parçanın istehsal prosesi və s.	- kreditlər və bank əməliyyatları haqqında informasiya; - müqavilələr, sazişlər, haqqında məlumatlar; - məhsulun satış planı; - müştərilərin siyahısı; - rəqabətqabiliyyətliliyin təhlili; - marketinq və tədbirlər sistemi; - işgüzar yanaşmalar; - əməkdaşların əməkhaqqı.

İnformasiyaların mühafizəsinin etibarlı sisteminin təşkili üçün onun itirilməsi kanalları barəsində dəqiq məlumata malik olmaq lazımdır. Onlardan ən ehtimal edilənləri aşağıdakılardır:

- informasiyalara birbaşa girişə malik olan heyət;
- bu informasiyaların daxil olduğu sənədlər;
- informasiyanın texniki vasitələri və emal sistemi, o cümlədən onların ötürüldüyü rabitə xətti. [3]

Mühafizənin məqsədi hesablama sistemində informasiyanın təhlükəsizliyi təmin olunduqdan əsas problem təhlükələrin qarşısını əvvəlcədən almaqdan ibarətdir.

Hesablama sistemlərində informasiyanın kompleks mühafizənin təşkili üçün ümumi halda 4 mühafizə səviyyəsi nəzərə alınır:

1. Hesablama sisteminin yerləşdiyi bütün ərazini əhatə edən xarici səviyyə;
2. Hesablama sisteminin qurğularının və rabitə xətlərinin yerləşdiyi ayrı-ayrı ərazilərin səviyyəsi;
3. Hesablama sisteminin komponentlərinin və informasiya daşıyıcılarının səviyyəsi;
4. İnformasiyanın saxlanması, emalı və ötürülməsi texnoloji proseslərin səviyyəsi.

Birinci üç səviyyədə çəpərləmə, siqnalvermə sistemi, keçid rejiminin təşkili, məftillərin ekranlaşdırılması və s. yolları ilə informasiya təhlükəsizliyi fiziki olaraq təmin edilir. Sonuncu səviyyə isə informasiyaya fiziki müraciət mümkün olan halda onu məntiqi mühafizə etməyi nəzərdə tutur [2].

Müəssisənin işgüzar informasiyasının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi prinsiplərini dəqiq ayırmaq lazım gəlir.

1. Mühafizənin sadəliyi. Mühafizənin sadə metodu, bir qayda olaraq, daha etibarlı sayılır;
2. İnformasiyaya icazə üzrə imtiyazların minimuma endirilməsi;
3. Mühafizə sisteminin nəzarət altında olmaması;
4. İstifadəçi üçün mühafizənin məqbul sayılması;
5. İnformasiyanın təhlükəsizliyini təmin edən şəxsin xüsusi məsuliyyəti;
6. Mühafizə obyektlərinin izolyasiyası və qruplara bölünməsi elə şəkildə olmalıdır ki, mühafizəni pozanlardan biri digərlərinin təhlükəsizliyinə təsir etməsin;
7. Mühafizə sisteminin etibarlılığı;
8. Mühafizə sisteminin çevikliyi və uyğunlaşması;
9. Nəzarət vasitələrinin mövcudluğu gözə çarpmalı və kimə qarşı tətbiq edilirsə, ondan gizli saxlanılmalıdır.

Araşdırmalardan aydın olur ki, biznesin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələsində diletantlıq böyük itkilərə gətirib çıxarır. Peşəkar işləmələrin və təhlükəsizlik sisteminin tətbiqinin gecikdirilməsi gələcəkdə daha çox pis nəticələrə səbəb olur. Təsadüfi deyil ki, qərb biznesmenləri təhlükəsizlik sisteminin saxlanmasına öz gəlirlərinin 25 %-ni sərf edirlər. Qeyd edək ki, informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi əhəmiyyətli xərclərə qənaət edə bilər. Buna görə effektiv informasiya təhlükəsizliyi siyasətini həyata keçirərkən, məlumatla işləmək üçün dəqiq qaydalar hazırlamaq və onlara ciddi riayət etmək, müəssisənin informasiya mühitinin infrastrukturunu qorumaq və inkişaf etdirmək, məlumatların qorunması və tətbiqi, informasiya təhlükəsizliyi sahəsində kadr səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün tədbirlər həyata keçirmək lazımdır.

Ümumiyyətlə, biznesin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmini üzrə bir sıra tədbirlər sistemi yaradılmalıdır. Həmin tədbirlər sistemi ilkin olaraq mövcud ola biləcək təhlükə əlamətlərini vaxtında aşkarlamağa və həmin təhlükənin ilkin mərhələdə qarşısını almağa imkan verməlidir. Bu isə öz növbəsində biznes fəaliyyətinin böyük itkilər olmadan iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə əlverişli şərait yaradacaqdır. Odur ki, iqtisadi təhlükəsizlik məqsədinin strategiyasının qoyuluşunun müəyyən edilməsi, vəzifə və tədbirlərin konkretləşdirilməsi mühüm məsələ kimi qarşıya qoyulmalıdır. Yuxarıda qeyd edilən istiqamətlərdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması bütövlükdə biznesin dayanıqlı inkişafında mühüm rol oynaya bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov A.B., Abbasova R.Ə., Səmədova E.R. və b. *Biznesin əsasları*. Bakı: Nurlar, 2005. 656 s.
2. Əlizadə M.N., Bayramov H.M., Məmmədov Ə.S. *İnformasiya təhlükəsizliyi*. Bakı: İqtisad Universiteti, 2016, 384 s.
3. Алексеевко Н.А., Гурова И.Н. *Экономика промышленного предприятия*. СПб.: Гревцова, 2011, 264 с.

4. Марков М.М. Системное развитие предпринимательства как фактор обеспечения экономической безопасности. СПб., 2009, 376 с.

РЕЗЮМЕ
ОХРАНА ИНФОРМАЦИИ КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ
ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ БИЗНЕСА

Османов И.О., Бахшалиева Т.М.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, небезопасность бизнеса, информационная безопасность, вычислительные системы, устойчивое развитие*

В статье рассматриваются меры по обеспечению безопасности бизнеса. Обоснована необходимость обеспечения информационной безопасности бизнеса. Раскрываются виды информации, которые нуждаются в охране. В целом, должна быть создана система мер по обеспечению экономической безопасности бизнеса. Эта система мер должна позволять своевременно выявлять признаки опасности, которые могут первоначально существовать, и предотвращать эту угрозу на начальном этапе. А это, в свою очередь, создаст благоприятные условия для обеспечения экономической безопасности бизнес-деятельности без больших потерь.

SUMMARY
PROTECTION OF INFORMATION AS ONE OF BUSINESS SECURITY GUIDELINES

Osmanov I.O., Bakhshaliyeva T.M.

Key words: *economic security, business insecurity, information security, computer systems, sustainable development*

The article examines measures to ensure the security of the business. The necessity of ensuring business information security is justified. The types of information that need to be protected in general are disclosed, and a system of measures to ensure the economic security of business should be created. This system of measures should allow timely detection of signs of danger that may initially exist, and prevent this threat at the initial stage. This, in turn, will create favorable conditions for ensuring the economic security of business activities without large losses.

Daxilolma tarixi: İlk variant 08.11.2019
Son variant 16.03.2020